

литературната атмосфера, с проблемите на критиката и критиците, понякога много заслужили, спечелили име на патриарси в съвременната българска критика и литературознание, но за съжаление ставащи понякога обект на наивни, лекомислени, некомпетентни, неетични упреци от страна на някои „специалисти по всичко“, говорещи със смешна непочтителност за „даскалски“ подход у наши литературни, които са жива история на литературата ни, ала, както пише Хаджикосев, сега са само „академици, но пенсионери, не заемат вече възлови постове в културния живот“ (с. 96). Доблестно и с известна неприкрит горчивина прозвучава въпросът на С. Хаджикосев към един автор, дали „би приложил същия аршин към далеч по-незначителни критици, които обаче са солидно окопани зад внушаващият респект постове и звания?“ (с. 96). В „Критиката — наша болка и грижа“ предмет на обсъждане са някои особености в нравствено-психологическия облик на нашия днешен литературен живот, както и на социалнопсихологическия портрет на съвременния писател, на полезното, имало дълбоко народопсихологически корени у него, и онова, което действително представлява неиллюзорна предпоставка за опасно „манипулиране на литературната критика“ (с. 135), за рисковано разклащане на позициите ѝ като пръв и верен помощник на партията в ръководството на литературния живот, в направляване на процесите, които протичат в него.

Интерес представлява „Поглед към първите критически книги '82“, където са анализирани дебютните изяви на петима критици, реално принадлежащи възрастово към младото поколение и в същото време активно участващи с многобройни изяви в литературния печат. С. Хаджикосев се спира на предпочитанията към отделни критически жанрове, показани от критиците, посочва белесите на критериите в подбора на разглежданите от тях явления, изтъква принципите в общата организация и композиция за дебютните критически книги, ориентираността към съответния подход, към кръгове от жанрово-тематично естество, към проблеми и периоди на развитие, отбелязва обосноваността или несъстоятелността в придържането към определени критикооценъчни модели. Субективният елемент в съжденията е уравниловен от направената уговорка от страна на автора, че неговата „преценка на критическите дебюти си остава частно мнение, което може да бъде оспорвано именно като лично“ (с. 122). Но като че ли не това е най-важното в случая. Оценката от един наистина професионален литературен критик относно дебютни критически книги не може да не бъде интересна, каквато и да е тя. Сигурно полезна би била обаче една, макар и бегла, обща съпоставка на направените през 1982 г. критически дебюти с най-доброто, което е видяло бял свят, като първа критическа книга, да речем, през последното десетилетие. Подобно сравнение навярно би подтикнало към още по-трезва, по-богата и по-сложна, по-адекватна преценка едновременно и в двете посоки — и спрямо разглежданите в статията книги, и спрямо излезлите преди съответния брой години творби на дебютиралите в литературната критика.

Рецензен характер, свързан с една по-пряка оценъчност, с насочване към отделни явления имат статистите (тук това жанрово определение се употребява в най-широк смисъл). „В омагьосания кръг на примитива“, „По следите на една литературна анкета“, „По повод на „Очерси...“ — те и за самите тях“, „За една критическа книга“ и др. Работи като „Проблемът за героя — проблем за критиката“, „Кръстос Куюмджиев и „артистичната“ критика“, „Мисли по повод на едно издание“ показват още веднъж, че Хаджикосев има свои позиции на критик относно редица проблеми в нашия литературен живот и остава верен на главното и определящото в някои отдавнашни свои становища, изработва подхода си чрез пряко и активно участие в литературните полемики, като отстоява собствените мнения, прецизирайки ги в хода на тези петнадесет години, които ни делят от появата на неговата физиономична наистина професионално „направена“ първа книга, изтъкнала го като солидно подготвен и талантлив литератор. Новите „прицели“ на критика подпалват представата за творческия му лик на предан на литературата ценител с безспорни качества на полемист.

Антон Бояджиев

ПРИМЕРЪТ НА БЪЛГАРИЯ
(„СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕАЛИЗМ
В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ“ от Е. Ф. ТРУЩЕНКО.
М., 1985. 384 с.)

Проблемите на социалистическия реализъм заемат, вълнуват творците и учениците от целия свят. Стотици са монографиите, които излизат в различни страни, посветени на този художествен метод. Вече става непосилно за отделния учен да обхване тази огромна литература. Само учей като Е. Ф. Трущенко, който е посетил изцяло творческите си сили за изучаването на социалистическия реализъм и който чрез всекидневната си работа във фундаменталната библиотека на Академията на науките на СССР е свързан непосредствено с тези проблеми, може да си постави за задача и да създаде труд като излезлия през миналата година в Москва „Социалистическия реализъм в съвременния свят“.

Още в началото на книгата ученият сочи двойствения подход към проблематиката на този метод — резултат от класовото, идеологическото разслоение на съвременния свят. Методът на социалистическия реализъм, както и научната теория на марксизма-ленинизма, са тясно свързани с борбата на работническата класа, на трудния народ за тържеството на социалистическия идеал, за утвърждаването на мирен, създателен, красив и щастлив живот на земята. Това определя отрицателното отношение, борбата на реакционните сили в света срещу този метод. Новият момент в това отношение е замаяната или по-скоро съчетаването на голото пропагандистко отрицание с прийома на идеологическата диверсия, с включването в борбата на истински специалисти, които, разкривайки истината, що се отнася до миналото,

използвайки полуистината, що се отнася до настоящето, да „доказват“, че тоя метод, че литературата и изкуството, свързани с него, „нямат“ бъдеще. В изпълнението на тази задача особени надежди се възлагат на ревизионистите, на тези, които довчера са били привърженици на тоя метод, познават нещата „отвътре“ и могат да изиграят ролята на троянския кон. Характерна в това отношение е дейността на полския литературовед Е. Можайко. Той завършва Краковския университет, през 1964 г. защитава там докторска дисертация, а сега е професор в Канада. За написване на книгата „Социалистически реализъм. Теория. Развитие и несполуки на литературния метод“ той получава специална стипендия от фондацията „Хумболд“ в Западна Германия, издаването на книгата (1977) на немски и датски се финансира от датския Държавен съвет за хуманитарни изследвания. Интеграция, няма какво да се каже!

Е. Трушченко сочи и пораженията, нанесени на социалистическия реализъм — в художествено-то творчество и в теорията — от догматичното, схоластично и нормативно тълкуване на тоя метод.

Но книгата като цяло е посветена преди всичко на успехите, на творческото развитие, на завоеванията, които има той в СССР, в другите социалистически страни, в творчеството и дейността на много творци и учени от другите страни. Не само привържениците на тоя метод, но и неговите врагове вече са принудени да признаят, че става дума не за някакво „специфично руско“, „българско“ и пр. явление, а за закономерност от развитието на световния художествен процес. На този проблем е посветен първият дял от книгата — „Панорама на литературното движение“.

С гордост можем да отбележим, че след общите бележки за етапите на историческото развитие на тоя метод и за развихрялата се класова, идеологическа борба около него тоя дял се открива с главата „Примерът на България“. Самото заглавие вече разкрива оценката, която авторът дава на завоеванията на социалистическия реализъм в българската литература и литературна мисъл. Трушченко излага разбирането на българските литературоведи за появата на първите елементи на новия художествен метод в естетическите възгледи на Д. Благоев и в художественото творчество на Г. Кирков и Д. Полянов, за историческата роля на Хр. Смирненски като истински основоположник на тоя метод в българската литература, за големите завоевания в тази област на Гео Милев, Н. Вапцаров, Г. Караславов и др. още в периода на капитализма и фашизма. Като основен метод на националната ни литература социалистическият реализъм се провъзгласява в края на 1948 г. „Опората на историческият опит, идейната и теоретична определеност и яснота на програмата помагат на дейците на българската литература да избегнат объркванията и загубите на верните ориентири, когато историческата обстановка доведе до осъзнаване на необходимостта да се отхвърли догматизмът в теорията и да се преодолее тенденциите, водещи към застои на творческата мисъл. Тук не само че не оказват някакво забележимо въздействие

дезорентиращите концепции на ревизионистите и атаките на противниците на социалистическия реализъм, а, напротив, за българската литература, както отбелязва това Пантелей Зарев, рисувайки нейната „панорама“, „50-те и 60-те години са време на изключителен подем, създаването на нашата най-нова литература, влязла в златния фонд на българската национална класика“ (с. 43—44). През тоя период, както отбелязва Трушченко, в българската литература се създават произведения като „Тютюн“ на Д. Димов, „Иван Кондарев“ на Е. Станев, „Обикновени хора“ на Г. Караславов, тетралогията на Д. Талев, серията романи на А. Гулишки. „Важно събитие — отбелязва авторът, — определящо атмосферата на духовния живот и творческата дейност през следващите години, е Априлският пленум на ЦК на БКП (1956 г.).“ В книгата се изтъква приносът на българските творци и литературоведи за разкриване същността на социалистическия реализъм, за неговото творческо развитие, за защитата му от нападите на буржоазните автори и ревизионистите. Сочат се завоеванията на съвременната проза и особено на П. Вежинов, добили световна слава и признания, успехите на Й. Радичков, И. Петров, А. Наковски, Б. Райнов, поезията на Хр. Раденски, М. Исаев, Л. Левчев, В. Петров, П. Матев, В. Ханчев, О. Орлинов и др. Специално внимание е отделено на научните трудове и разработки на проблемите на социалистическия реализъм в книгите на Т. Павлов, П. Зарев, А. Стойков, Е. Каранфилов, Ив. Попиванов, Ч. Добрев, Ив. Спасов, Б. Ничев и др. Ще цитирам обобщаващите думи в края на тази глава:

„Активното и заинтересовано отношение на българските дейци на художествената култура, естетици и литературоведи към социалистическия реализъм, творческата разработка на неговите съвременни проблеми — всичко това е фактор, значението на който надхвърля далеч националните рамки. На него се позовават при характеристика на общия литературен фронт на социализма изследователи от ГДР, Чехословакия, Полша. Позоваване на него ние срещаме в работите на литературоведи от други социалистически страни. Този факт не остана незабелязан и от изследователите на литературата в страните на буржоазния Запад. Нещо повече — той се използва за построяване на концепции, претендиращи за всеобхват и характеристика на общите тенденции в социалистическото литературно развитие“ (с. 58).

Челно място на българската художествена литература и литературна теория и критика е отделено и във втората глава на книгата, където се разглеждат съвременните проблеми на социалистическия реализъм — неговата естетическа същност, неговите основни принципи, отношението му към литературното наследство и другите художествени методи и направления, споровете за неговата постига и пр.

Книгата на Е. Трушченко е изключително богата по своята аргументация, но това не е безстрастна обективистична информация. Авторът има определена позиция — позицията на съвременното научнотворческо разбиране на социалистическия

реализъм, и от тази позиция той анализира художествените и теоретичните явления и произведения, като воюва за явното научно, партийно разкриване на завоюваните успехи, за бъдещото творческо развитие на новия художествен метод. И ние можем да бъдем благодарни на автора както за широката, явна и задълбочена представа, която ни дава за съвременния литературен процес и по-специално — за победния марш на социалистическия реализъм в него, така и за високата обективна оценка на съвременната българска литература, литературна теория и критика.

Васил Колевски

В ТЪРСЕНЕ НА СВЕТИЯ ГРААЛ
„ПОЕТИКА НА ПРОЗАТА“ от ЦВЕТАН
ТОДОРОВ. С., „Народна култура“, 1985)

В известен смисъл писателят не прави нищо друго, освен да тъкува езика.

Цветан Тодоров (1971 г.)

Литературата не би била нищо, ако не ни позволяваше да разберем по-добре живота.

Цветан Тодоров (1984 г.)

Най-лесно (но и съвсем невярно) би било да кажем, че Цветан Тодоров от 1984 г. отрича досегашните си търсения, че авторът на „Критика на критиката“ завинаги се разделя с човека, който е написал „Поетика на прозата“. От дистанцията на времето литературоведът все по-ясно осъзнава, че литературата не се прави „само от структури, а също — от идеи и от история“, че в на пръв поглед неутралния инструментариум и в уж описателните концепции се съдържат последиците от направения исторически избор. Днешният Цветан Тодоров сравнява две свои статии, посветени от Бенджамин Констан: първата е от 1968 г. — в нея гласовете на писателя и на критика сякаш се сливат, а изследователят с лека ръка приписва своите идеи на твореца; в статията от 1983 г. подхождат вече е друг — верността се изразява в противопоставянето („да опознаеш другия като друг, позволява да го обикнеш повече“).

Проманата на представата за критиката неминуемо води и към трансформация на идеята за литературата. „Време е да се върнем (да се завърнем) към очевидността, която не трябва да забравяме: литературата е свързана с човешкото съществуване, тя е разбишление, и толкова по-зле за онези, които се боят от големите слова, свързани с истината и морала.“ Разбира се, толкова по-зле и за онези, които вярват в абстрактната истина и абстрактния морал — но за коя истина и за кой морал става дума, ще поговорим по-късно — сега, преди да се запознаем по-отблизо с апологета на „диалогичната критика“, нека съсредоточим вниманието си към делото на лингвиста и семиотика, който в началото на шестдесетте години диктуваше мо-

дата във френското структурално литературознание.

През 1985 г. издателство „Народна култура“ предостави на българския читател възможността да се запознае с „Поетика на прозата“ (преводът е отлична атестация за младата Албена Стамболива, а текстът е редактиран лично от автора, както и от опитните редактори от издателството Бояна Петрова и Рала Шарланджиева; интересен и многопроблемен е и предговорът на Симеон Хаджикосев) — едно от върховите постижения сред литературно-семиотичните изследвания от началото на седемдесетте години. Можем спокойно да препоръчаме и на неспециалистите (без боязлив от сблъсък с неразбираема терминология) да прочетат тази книга. Още първата статия ще им предложи интересна тема: „типология на криминалния роман“. Тя в никакъв случай не е самоцелна, а може да послужи като ключ към спецификата на изследваното, защото цялата книга на Цветан Тодоров много напомня именно механизма на романа загадка. Първата история — тази с написването на текста — е приключила, преди да започне втората (позволявам си да перифразирам автора, който представя връзката между престъплението и следствието). Героите от втората история, тази на разследването, не действуват, а узнават. В нашия случай криминалното дирене носи друго име: анализ, който трябва да ни отведе към „сърцето на структурата“. И още тук се сблъскаме с едно явно противоречие: оказва се, че за да узнаем, трябва да действувате (или, както би казал Еркюл Поаро, „да напрегнем силите си мозъчни клетки“). Интелектуалното напрежение представяло единствената възможност към съпричастие с твърденията на Цветан Тодоров, защото едва ли за някого би било полезно да възприема твърденията му като библиейски истини (макар че, убеден съм, ще се намерят и такива възторжено-безкритични читатели).

Разбира се, литературоведът не започва изследванията си от нулата. Школата на руските формалисти (ОПОЯЗ), чиито текстове преди време той представи в една нашумяла антология, му дава силно начално ускорение (макар че един Шкловски например отдавна е отминал местата, от които Тодоров едва сега ще тръгне). Проучването на „граматиката на разказа“ (тук разказ трябва да разбираме като по-широко понятие) често ще сблъска автора с факти, които противоречат на избраната за обяснение на структурата логика. Нека си припомним думите на Шкловски (от книгата му „Тетива“): „Закономерностите на света се осъществяват в изкуството като закономерности на изкуството, свързано със законите на съзнанието.“ Но в ценностната система на Цветан Тодоров демонстративно се подчертава различието между природните закони и законите на художествения текст: трудът на литературоведа се свежда до установяването на напреженията между формалните категории, до намирането на онези рамки, които да обедини, а не да разграничи разказите. Именно в тази посока са и най-значимите успехи на Тодоров: той убедително успява да различи „скритите категории“ в анализираният от Вл. Пропп повест-